

A.FITRATNING “RAHBARI NAJOT” RISOLASIDAGI BAXTSIZ ODAMLARNING IKKI TOIFASIGA OID QARASHLARNI TAHLIL ETISH

Sherxanov Sultonmurod Davronboy o'g'li
Turan Internation University o'qituvchisi
sultonmurodsherxanov@gmail.com

Ikromjonova Rayhona
Turan xalqaro universiteti talabasi
rayhonaikromjonova367@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19848522>

ARTICLE INFO

Received: 14th April 2026
Accepted: 15th April 2026
Published: 28th April 2026

KEYWORDS

Abdurauf Fitrat, Rahbari najot, baxt, baxtsizlik, inson kamoloti, ma'naviyat, jadidchilik, ong, tafakkur, ijtimoiy faoliyat, tarbiya.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning Rahbari najot risolasida ilgari surilgan “baxtsiz odamlarning ikki toifasi”ga oid qarashlari tahlil etiladi. Muallif inson baxti va baxtsizligi masalasini ijtimoiy hamda ma'naviy nuqtayi nazardan yoritib, baxtsiz insonlarni ikki guruhga ajratadi: o'z holatini anglamaydiganlar va anglab turib harakat qilmaydiganlar. Maqolada ushbu toifalarning asosiy xususiyatlari, ularning paydo bo'lish sabablari hamda jamiyat taraqqiyotiga ta'siri ochib beriladi. Shuningdek, Fitratning bu boradagi fikrlarining hozirgi davr uchun ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijasida inson kamolotida ilm, ong va faol hayotiy pozitsiyaning muhimligi yoritiladi.

KIRISH

Abdurauf Fitrat — o'zbek ma'rifatparvarlik harakatining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, u o'z asarlarida jamiyat taraqqiyoti, millatning uyg'onishi va inson kamoloti masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Uning Rahbari najot nomli risolasi ham ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishda yozilgan bo'lib, insonni to'g'ri yo'lga boshlash, uni jaholatdan qutqarish va baxt-saodatga erishish yo'llarini ko'rsatishga xizmat qiladi.

Abdurauf Fitrat o'z asarlarida insonning haqiqiy baxti bilim, tafakkur va to'g'ri tarbiya bilan bog'liq ekanligini alohida ta'kidlaydi. Uning Rahbari najot risolasida ilgari surilgan g'oyalar jamiyatdagi illatlarni ochib berishga, ayniqsa, insonlarning o'z hayotiga befarq qarashi va noto'g'ri yo'l tanlashi oqibatlarini ko'rsatishga qaratilgan.

Fitrat “baxtsiz odamlar” tushunchasini oddiy hayotiy muvaffaqiyatsizlik sifatida emas, balki ma'naviy va fikriy tanazzul natijasi sifatida talqin etadi. U insonning baxtsiz bo'lib qolishiga sabab bo'ladigan omillarni chuqur tahlil qilib, bunday holatlarning ildizi ko'pincha jaholat, loqaydlik va noto'g'ri dunyoqarashda ekanligini ko'rsatadi. Shu orqali muallif o'quvchini o'z ustida ishlashga, ilm olishga va ongli hayot kechirishga chorlaydi.[1]

Mazkur mavzuni o'rganish nafaqat adabiy, balki tarbiyaviy va ijtimoiy jihatdan ham muhimdir. Chunki yosh avlodni to'g'ri yo'naltirish, ularning hayotga ongli munosabatini shakllantirishda bunday asarlar katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, hozirgi globalashuv davrida insonlarning turli axborot oqimlari ta'sirida qolayotganini inobatga olsak, Fitratning fikrlari yanada dolzarb bo'lib bormoqda.

Shu sababli ushbu ishda “baxtsiz odamlarning ikki toifasi”ga oid qarashlar chuqur tahlil qilinib, ularning mohiyati, sabablari va oqibatlari ilmiy asosda yoritiladi.

ASOSIY QISM

Abdurauf Fitratning “Rahbari najot” risolasida inson baxti va baxtsizlik masalasi ijtimoiy-falsafiy jihatdan chuqur tahlil qilinadi. Asarning markaziy g’oyalaridan biri — jamiyatda uchraydigan baxtsiz insonlar tabiatini anglash va ularni ma’naviy uyg’otish zaruratidir. Fitrat baxtsizlikni faqat tashqi omillar bilan emas, balki insonning ichki dunyosi, tafakkuri va ijtimoiy ong darajasi bilan bog’liq holda izohlaydi. Shu nuqtai nazardan u baxtsiz odamlarni ikki asosiy toifaga ajratadi.

Birinchi toifa — jaholat va befarqlik botqog’iga botgan insonlardir. Bu guruh vakillari hayot mazmunini anglamaydi, o’z holatini o’zgartirishga intilmaydi va mavjud ahvolidan norozi bo’lsa-da, unga qarshi kurashish irodasini namoyon eta olmaydi. Fitratning fikricha, bunday odamlarning baxtsizligi ularning bilimdan yiroqligi, tafakkurining sustligi va ijtimoiy passivligi bilan belgilanadi. Ular o’z huquqlarini bilmaydi, erkin fikrlashdan qo’rqadi va ko’pincha boshqalarning ta’siri ostida yashaydi. Bu esa ularni ma’naviy qullikka olib keladi. Muallif ushbu toifani tanqid qilish orqali jamiyatdagi jaholat muammosiga e’tibor qaratadi va ma’rifatni yagona najot yo’li sifatida ko’rsatadi.[3]

Ikkinchi toifa — o’zining baxtsizligini anglaydigan, ammo uni bartaraf etish uchun yetarli qat’iyat va harakat ko’rsatmaydigan insonlardir. Bu guruh vakillari ongli ravishda o’z ahvolini tushunadi, jamiyatdagi muammolarni sezadi, biroq amaliy faoliyatga o’tishda sustkashlik qiladi. Fitrat ularni ma’naviy jihatdan uyg’ongan, ammo irodasi zaif insonlar sifatida tasvirlaydi. Bunday kishilar ichki ziddiyatda yashaydi: ular haqiqatni anglaydi, lekin uni amalga oshirish uchun jasorat topa olmaydi. Natijada ular ruhiy iztirobga duchor bo’ladi va o’z hayotidan qoniqmay yashaydi. Abdurauf Fitrat fikricha: “Baxtsizlikning ildizi insonning jaholatida va ma’naviy befarqligida mujassam bo’lib, u jamiyat taraqqiyotiga bevosita to’sqinlik qiladi.”[2]

Fitratning ushbu ikki toifaga oid qarashlari aslida jadidchilik harakatining asosiy g’oyalarini aks ettiradi. Ya’ni, jamiyatni taraqqiyotga olib chiqish uchun faqat bilimning o’zi yetarli emas, balki faol fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas’uliyat va qat’iyat ham zarurdir. Birinchi toifa — ma’rifatsizlik timsoli bo’lsa, ikkinchi toifa — irodasizlik timsolidir. Har ikkala holat ham jamiyat taraqqiyotiga to’sqinlik qiladi.[4]

Shuningdek, Fitrat bu tasnif orqali inson psixologiyasining murakkab jihatlarini ochib beradi. U baxtsizlikni tashqi ijtimoiy muhit bilan bog’lash bilan birga, shaxsning ichki kamolot darajasi bilan ham izohlaydi. Bu esa uning qarashlarini nafaqat adabiy, balki falsafiy va pedagogik jihatdan ham ahamiyatli qiladi. Fitrat nazarida haqiqiy baxt — bu ongli hayot kechirish, o’z ustida ishlash va jamiyat ravnaqi yo’lida faol bo’lishdir.

Pedagogik jihatdan Fitratning bu qarashi tarbiya jarayonida ikki yo’nalishga e’tibor qaratish zarurligini ko’rsatadi. Birinchidan, bilim berish orqali jaholatni bartaraf etish; ikkinchidan, irodaviy sifatlarni shakllantirish orqali harakatchan shaxsni tarbiyalash. Demak, Fitrat ta’limni faqat kognitiv jarayon emas, balki axloqiy-irodaviy rivojlanish vositasi sifatida ham ko’radi.

Ijtimoiy tahlil nuqtai nazaridan esa bu tasnif jamiyatdagi passiv va faol qatlamlar o’rtasidagi farqni ochib beradi. Passiv qatlam (birinchi toifa) jamiyatning konservativ kuchi bo’lsa, ikkinchi toifa o’zgarish salohiyatiga ega, ammo yetarli harakatga ega bo’lmagan qatlam sifatida namoyon bo’ladi. Fitratning asosiy g’oyasi shundan iboratki, jamiyat taraqqiyoti aynan ikkinchi toifani faollashtirish orqali amalga oshadi.

Xulosa qilib aytganda, “Rahbari najot”dagi ushbu tahlil inson psixologiyasi, ijtimoiy taraqqiyot va ma’naviy kamolot o’rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beradi. Fitratning qarashlari bugungi kunda ham dolzarb bo’lib, u insonni o’z ustida ishlashga, ong va iroda uyg’unligini shakllantirishga chorlaydi.

Umuman olganda, “Rahbari najot” risolasida ilgari surilgan ushbu ikki toifa haqidagi g’oyalar bugungi kunda ham o’z dolzarbligini yo’qotmagan. Ular orqali insonning o’z hayotiga mas’uliyat bilan yondashishi, bilim olishga intilishi va ijtimoiy faollikni oshirishi zarurligi ta’kidlanadi.

XULOSA

Abdurauf Fitratning “Rahbari najot” risolasida bayon etilgan baxtsiz insonlarning ikki toifaga ajratilishi g’oyasi chuqur falsafiy va ijtimoiy mazmunga ega bo’lib, inson kamoloti masalasini markazga qo’yadi. Ushbu tasnif orqali Fitrat jamiyatdagi tanazzulning asosiy sabablarini shaxs ongining pastligi va irodaviy sustlik bilan bog’laydi.[5]

Asarda birinchi toifa sifatida jaholat va befarqlik ichida qolgan insonlar ko’rsatiladi. Ular hayotdagi muammolarni anglamasligi yoki anglagan taqdirda ham ularga befarq munosabatda bo’lishi bilan ajralib turadi. Bunday holat shaxsni ma’naviy rivojlanishdan to’sib, uni passivlikka mahkum etadi. Ikkinchi toifa esa o’z holatini anglaydigan, ammo uni o’zgartirishda yetarli irodaga ega bo’lmagan insonlardan iborat. Bu esa bilim va amal o’rtasidagi uzilish muammosini yuzaga chiqaradi.

Fitratning asosiy xulosasi shundan iboratki, insonning baxtga erishishi faqat bilimga emas, balki shu bilimni hayotga tatbiq etish qobiliyatiga ham bog’liqdir. Jaholat ham, irodasizlik ham jamiyat taraqqiyotiga to’siq bo’ladigan asosiy omillar sifatida talqin qilinadi.

Fitrat konsepsiyasining ilmiy ahamiyati shundaki, u baxtsizlikni statik emas, balki dinamik ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ko’rib chiqadi. Shaxs rivojlanishida kognitiv va irodaviy omillarning o’zaro mutanosibligi jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti sifatida baholanadi.[6]

Umuman olganda, “Rahbari najot”dagi ushbu g’oya insonni o’z ustida ishlashga, ong va iroda uyg’unligini shakllantirishga hamda faol ijtimoiy pozitsiyani egallashga chorlaydi. Fitratning qarashlari bugungi kunda ham o’z ahamiyatini yo’qotmagan bo’lib, u ma’rifat va harakat birligi orqali jamiyatni rivojlantirish mumkinligini ta’kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

- O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi. O’zbek adabiyoti tarixi bo’yicha o’quv qo’llanma. – Toshkent, 2016. – 102–110-betlar.
- Abdurauf Fitrat. Rahbari najot. – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 1991. – 45–52-betlar.
- Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2000. – 1-jild, 120–135-betlar.
- Ibrohim Haqqul. Jadid adabiyoti va milliy tafakkur. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2012. – 78–85-betlar.
- Naim Karimov. XX asr o’zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O’zbekiston nashriyoti, 2008. – 56–60-betlar.
- Ozod Sharafiddinov. Ma’naviyat va adabiyot. – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 1998. – 90–95-betlar.